

Çingiz Əlioğlu – cərcivənin cərcivəsizliyi, yaxud cərcivəsizliyin cərcivəsi

Suyun cərcivəsi buzdur, ancaq əriyənə qədər... Və buxarlanana qədər...

Çingiz Əlioğlunun poeziyası da su kimidir, onu ancaq uca dağların başında cərcivəyə salmaq, enini-uzunu ölçmək olar. Elə ki, əridi, yaxud buxarlandı, gərək təzyiqini ölçəsən... Və bir də enerjisinin miqdarını...

Önümdə lümlüt sükut,
Axır çılçılpaq bulaq.
Suda cəlvə şıltaqlıq,
Sükutda işvəyə bax.

Seyr elə təbiəti,
Gümüldəşən bulağı.
Sükutda qız ülfəti,
Suda övrət qılığı...

Çingiz Əlioğlunu ilk dəfə min doqquz yüz yetmiş yeddinci ildə Bakının indi heç cür xatırlaya bilmədiyim kiçik bir parkında şeir oxuyanda görmüşəm. Əvvəl iki rus şairi və ya rusca yazan iki şair şeir oxudu. Əl çaldılar. Dinləyicilərin çoxu parka yığılmış yaşlı ruslar idi. Biz –qəbul imtahanına gəlmiş üç-dörd kənd uşağı əl çalmadıq... Sonra Çingiz Əlioğlu ana dilində, ancaq adət etmədiyimiz bir intonasiya ilə şeirlərini oxudu. Və mən kəndçilərimə dedim ki, gəlin bərkdən əl çalaq, hər halda öz dilimizdə yazır... Necə alqışladıqsa, dönüb təəccüblə bizə baxdılar... Çingiz Əlioğlu həvəslənib bir-iki şeir də oxudu. Hər şeirdən sonra alqışlarımızı, əksəriyyətin etirazına baxmayıb, patriarxal stixiyamızla təkrar elədik. Şairlər səhnədən düşəndə Çingiz Əlioğlu bizə yaxınlaşdı, “mən Çingiz Əlioğluyam, siz də şeir yazırsınız?” deyə soruşdu... Və key-key baxdığımızı görüb əlavə elədi:

–Mən “Gənclik” nəşriyyatında işləyirəm, buyurun gəlin... Çox sağ olun!..

Orta məktəbi qurtarıb ilk dəfə Bakıya ali məktəbə sənəd verməyə gəlmiş kənd uşaqlarına nə nəşriyyat lazım idi, nə də Çingiz Əlioğlu...

Gülümsündü... Və getdi...

Mən Universitetin filologiya fakültəsinə daxil oldum. Kəndçilərimin hərəsini həyat bir yana atdı... Ədəbi aləmlə ilk tanışlığımda üç adın adətən yanaşı çəkildiyini gördüm: Nüsrət Kəsəmənli, Sabir Rüstəmxanlı və Çingiz Əlioğlu... Sonralar onları da, tale necə birləşdirmişdisə, o cür də hərəsini bir yana atdı. Müxtəlif üslublar, yaradıcılıq maneraları üzərində kökləndilər. Ancaq bu bir həqiqətdir ki, hər üçü müasir Azərbaycan poeziyasında ən nihilist mövqedən belə danılması mümkün olmayan iz qoydular.

Nüsrət Kəsəmənli dünyadan, çox təəssüf ki, tez getdi, bununla belə onun adamın iliyinə işləyən, həyatın özü qədər təbii lirikası o qədər canlıdır ki, müəllifin fiziki yoxluğuna bugünə qədər inanmaq çətindir.

Sabir Rüstəmxanlı elə gəncliyindən gələn xarakteri ilə nə qədər ictimai-siyasi, ideoloji polemikalara qoşulsa da, bu sahədə nə qədər parlaq görünə də, özünəməxsus böyük şair obrazını yarada bildi... Və bu obraz onun yaradıcı şəxsiyyətinin, genişmiqyaslı fəaliyyətinin, elə bilirəm ki, mərkəzində dayanır.

Nüsrət Kəsəmənlinin lirik-psixoloji, Sabir Rüstəmxanlının lirik-publisistik üslubuna paralel olaraq üçlüyün üçüncü nümayəndəsi Çingiz Əlioğlunun lirik-metafizik üslubundan danışmaq olar. Hər üç üslub eyni dərəcədə emosional, hətta üsyankardır, ancaq üçüncü üslub həm də eksperimentalıdır... Nüsrət Kəsəmənli ilə Sabir Rüstəmxanlının ilhamının obyektı, fakturası həmişə çox konkret olduğu halda, Çingiz Əlioğlunun şair ilhamı barədə bunu demək olmaz; o, çox zaman tamamilə mücərrəd, qeyri-müəyyən fakturadan – heç nədən şeir yarada bilər (və bilir)!.. O, Bilmədiyi bir əcnəbi dildən beş-on söz öyrənib həmin sözlərdən gözəl bir sənət əsəri dünyaya gətirməyi bacarar (və bacarır)!.. Çingiz Əlioğlunun şeirlərində söz-leksikon o qədər güclü, enerjilidir ki, qrammatikanı bütünlüklə sıxışdırır, ikinci, hətta üçüncü plana keçirir. O, bunu edə bilər (və edir)!..

Çingiz Əlioğlunun yaradıcılığını bir bütöv halında təqdim edən, bugünkü kitab mədəniyyətimizin səviyyəsini göstərən “Çərçivə”ni hər vərəqlədikcə birinci ağıma o gəlir ki, doğrudan da, zahirən bir-birindən çox fərqli görünən hadisələrin çox yaxın əlaqəsi var, ancaq bu, çox-çox dərinədir.

Kim deyir ki, ağ yaylıqdır
Ağ gəmidən çıxan tüstü?!
O, qara bir ayrılıqdır,
Alım sırım gözüm üstə.
Sənsiz hara gedim, hər vaxt
Başımda bulud layları.
Doldurubdur efiri, bax,
Batan gəmi harayları.

“Çərçivə”dəki şeirlərin az qala hamısının, ümumiyyətlə şairin poetik yaşantısının sxemini, modellərini (şəklini!) təsəvvür (və təsvir) etmək olar. Bu kitabın ən böyük məziyyəti də fikrimcə, ondadır ki, dizayn öz-özlüyündə müstəqil hadisə yox, Çingiz Əlioğlunun yaradıcı şəxsiyyətinin obrazıdır. Hər şairin yaradıcılığı üçün bu cür dizayn etmək mümkün deyil. Bu cür dizaynı yaradıcılığın özü-xarakteri, tipologiyası diqtə etməlidir (və edir).

Çingiz Əlioğlu Azərbaycanın çox az olan o şairlərindəndir ki, onun şeirlərini həvəskar tərcüməçi belə dünyanın hər hansı dilinə kifayət qədər uğurla çevirə bilər. Hətta elə şeirləri də var ki, istənilən xalqın nümayəndəsi qarşısına lüğət qoyub həmin şeirin məzmununu, emosiyasını bütünlüklə dərk edə bilər... Bu mənada Çingiz Əlioğlu Azərbaycan şeir texnologiyasına universal düşüncə tipologiyası, ümumən insan dilinin metafizikasını gətirmiş şairdir. Və hərdən mənə elə gəlir ki, düz xətti, üçbucağı, kvadratı, yaxud hər hansı riyazi və ya kimyəvi formulu bir dildən başqa dilə “tərcümə etmək” barədə düşünmək nə qədər absurdursa, hər hansı ingilisin, fransızın, rusun, ərəbin, həbəşin... Çingiz Əlioğlunu elə onun öz dilində anlamaması da az qala o qədər absurddur. Ana dilində dünyanın ümumi dilində danışmaq, ana dilinin şeirini, sözün geniş mənasında, tərcümənin fəvqünə çıxarmaq təkcə şair yox, həm də mütəfəkkir miqyasıdır.

Hərdən elə böyüyürəm,-
Başım buluddan yuxarı!
Bəzən elə kiçilirəm,

Hər şeydən qəlbim yuxalır.
Yuxarı – yığılanadək,
Yuxalır – yox olanadək...

Odur, gəlir biri, baxın,
Gəlir şəllənə-şəllənə.
Boyu boyundan yuxarı,
Eni enlənə-enlənə.

...Kiçik içindən kiçilir...
Bu da belə bəxt, qəzadır,-
Kiçik boyundan seçilmir,
İçi boyundan qısadır.

...Nisbi xarakter daşıyır
Demə çəki ölçüləri.
Dar bir qəfəsdə yaşayır
Hürr, azadlıq elçiləri...

Mən Çingiz Əlioğlu ilə müxtəlif məclislərdə olmuşam. Və hər dəfə görmüşəm ki, onun yaradıcılığı şəxsiyyətinin, şəxsiyyəti də yaradıcılığının birbaşa davamıdır.

Hərəkətləri, yerışı, duruşu, danışığı, həmsöhbətləri ilə ünsiyyəti hələ yazmadığı şeirə oxşayır...

Bir dəfə İstanbuldan qayıdırdıq. Aeroportda Çingiz Əlioğlu çantası çiyində qabağa düşüb hündür boyu, zahirən ədalətli, əslində isə hər an dayanıb səfər yoldaşlarına qarışmağa hazır olan mütəvazö yerışı ilə gedirdi. Mən isə dörd-beş addım arxada çox sevdiyim, ancaq mənə tamamilə hövsələdən çıxarmış bir xanımla mübahisə edə-edə addımlayırdıq. Arxadan da gələnələr vardı... Xanıma başa sala bilmədim ki, o, haqsızdır. Axırda bezib onu geridə qoyub Çingiz Əlioğluya yaxınlaşdım. Sən demə, fikri bizdə imiş... Beş-altı addım atandan sonra üzünü mənə çevirib “neçə dəqiqədir mübahisə edirsiniz, sən kimisi söz adamı üçün bir xanımın könlünü almaqdan ötrü bircə dəqiqə kifayət idi” dedi. Və gördüm ki, Çingiz Əlioğlu – hörmətli dostum xanımla aramızdakı münasibətin korlanmasından çox, “sözün qiymətdən düşməsi”nə təəssüflənir. O zaman vəziyyət elə idi ki, sözün mənim üçün heç bir dəyəri yox idi... Həm dediyim, həm də eşitdiyim sözlərdən zəhləm gedirdi... Çingiz Əlioğlu mənə çox səmimi şəkildə başa saldı ki, ən zərif (və ən gərgin) emosiyaları da dilin formulları ilə ifadə etmək lazımdır, yoxsa söz çürüyür, “sarvat” olur (yeyilir), vint qaykanı tutmadığı kimi söz də fikri tutmur... Və əsəblər dil tapmır, hər “nerv” bir meydanda oynayır.

Çingiz Əlioğlunun “Azərbaycan” jurnalında spirtli içkilərlə bağlı böyük bir məqaləsini oxumuşdum. Və bu yazı mənə haqqında danışdığı içkilərdən daha çox məst eləmişdi...

Çingiz Əlioğluda mənim sevdiyim (və sevib sonuna çatma bilməyəcəyim) bir rahat sərbəstlik var. Atırsan çantanı çiyinə, evdən çıxırsan... Təbiətin qaroskopu səni hara göndərirsə, ora gedirsən... Sonra, çox sonra kimsə sənə tərcümeyi-halını yazır, yaxud xatırlayır... Su hara axırsa axsın, onun tərcümeyi-halı haş iki o-dan kənara çıxan deyil. İstər Göy göl olsun, istər Nıqara şlaləsi, istər Tanrı dağlarının buzları... İstərsə də başımızın üstündə hər an yağmağa hazır olan buludlar...

Mən başqa şairəm,
sözüm ayrıdır,
Gözüm qum içindən
ləli əridir.
Sözlərdən bal əmən
ruhum arıdır...
Əridir cismimi əzab içində.

Üzümdən görməzsən,
əzab içimdə,
Dışımda sıxdığım

qəzəb içimdə,
Gülürəm, əzmimi əzib
içimdə,
Yaxınlar, uzaqlar
azıb içində...

Sən mənə baş qoşma,
baş mənim deyil,
Ətəyə yıxdığım daş
mənim deyil,
Nə bu göz, nə də ki
qaş mənim deyil,
Gəzirəm prokat
bir can içində...

Çingiz Əlioğlunun yaradıcılığı çərçivənin çərçivəsizliyi və ya çərçivəsizliyin çərçivəsidir...
Bunu özü məndən yaxşı bilir!..

Ancaq mən də nə isə bilirəm...

Nizami Cəfərov
525-ci qəzet.- 2010.- 11 dekabr.- S.26.